

اسناد معارف کرمان

از مشروطه تا پهلوی دوم

فاطمه بیگم روح‌الامینی
ش ۱۳۹۶

انسادات کهکشان اندیشه

سرشناسه: روح الامینی، فاطمه بیگم
عنوان و نام پدیدآور: استاد معارف کرمان از مشروطه تا پهلوی دوم / فاطمه بیگم روح
الامینی؛ به سفارش اداره کل آموزش و پرورش استان کرمان و انجمن ایرانی تاریخ
مشخصات نشر: تهران: انجمن ایرانی تاریخ اداره کل آموزش و پرورش استان کرمان.
انتشارات نگارستان اندیشه: ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۷۰۴ ص: مصور، جدول، نمودار.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۲۷۲-۵۰-۹ ۵۵۰۰۰ ریال: ۹۷۸-۶۰۰-۸۲۷۲-۵۰-۹
وضعیت فهرست نویسی: فیبا، یادداشت، کتابنامه.
شناخت افزوده: انجمن ایرانی تاریخ ایران، وزارت آموزش و پرورش، اداره کل آموزش
و پرورش استان کرمان.

موضوع: آموزش و پرورش -- ایران -- کرمان (استان) -- تاریخ -- اسناد و
مدارس ک -- Education -- Iran -- Kerman (Province) -- History -- Sources
آموزش و پرورش -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۴ - ۱۳ - ۱۲ - ۱۱ -- اسناد و مدارک --
Education -- Iran -- History -- 19th - 20th century -- Sources
ردیه بندی کنگره: ۱۳۹۶ ز۴۳ ک۴۳ / LA۱۳۵۴

ردیه بندی دیوبی: ۳۷۰/۹۵۵۷۲۲ شماره کتابشناسی ملی: ۱۳۰۸۹۰۵

اسناد معارف کرمان از مشروطه تا پهلوی دوم

تدوین: فاطمه بیگم روح الامینی

ناشر: نگارستان اندیشه

با همکاری: اداره کل آموزش و پرورش استان کرمان و انجمن ایرانی تاریخ

ناظر طرح: دکتر حمیدرضا دعاگویی

طراحی: مجید صدرائی

حروفچینی: مجتبی علیزاده

نوبت چاپ: نخست - ۱۳۹۶

شمارگان: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۵۵۰۰ تومان

نشانی ناشر: م. انقلاب، ابتدای خ آزادی، خ بهزاد، شماره ۲۹ واحد ۷

تلفن: ۶۶۴۲۵۴۲۲ - ۶۶۴۲۵۴۱۶ - ۶۶۱۷۶۱۲۲ - ۶۶۹۴۲۵۴۲ نمابر:

www.eins.ir - info@rics.ir

تقدیم به:

پیشکسوتان فرهیخته معارف ایران

فهرست مطالب

«فصل اول»

بخش اول

مقدمه دکتر شهرام یوسفی فر / ۱۰	-
پیام دکتر محمد محسن بیگی / ۱۲	-
سخن مؤلف / ۱۴	-
مدارس کرمان در عصر مشروطه / ۱۸	-

بخش دوم / ۱۵۹

ابlag	-
انتصاب	-
اشتغال به کار	-
استخدام	-

۶

بخش سوم / ۲۰۱

درخواستها	-
قرارداد	-
بخشنامه	-

بخش چهارم / ۲۲۵

بودجه	-
حقوق	-
اضافه حقوق	-

«فصل دوم»

بخش پنجم / ۲۷۱

- مرخصی و غیبت
- نقل و انتقال
- عریضه

بخش ششم / ۲۹۳

- تقدیرنامه
- اعطای نشان
- تصدیق نامه

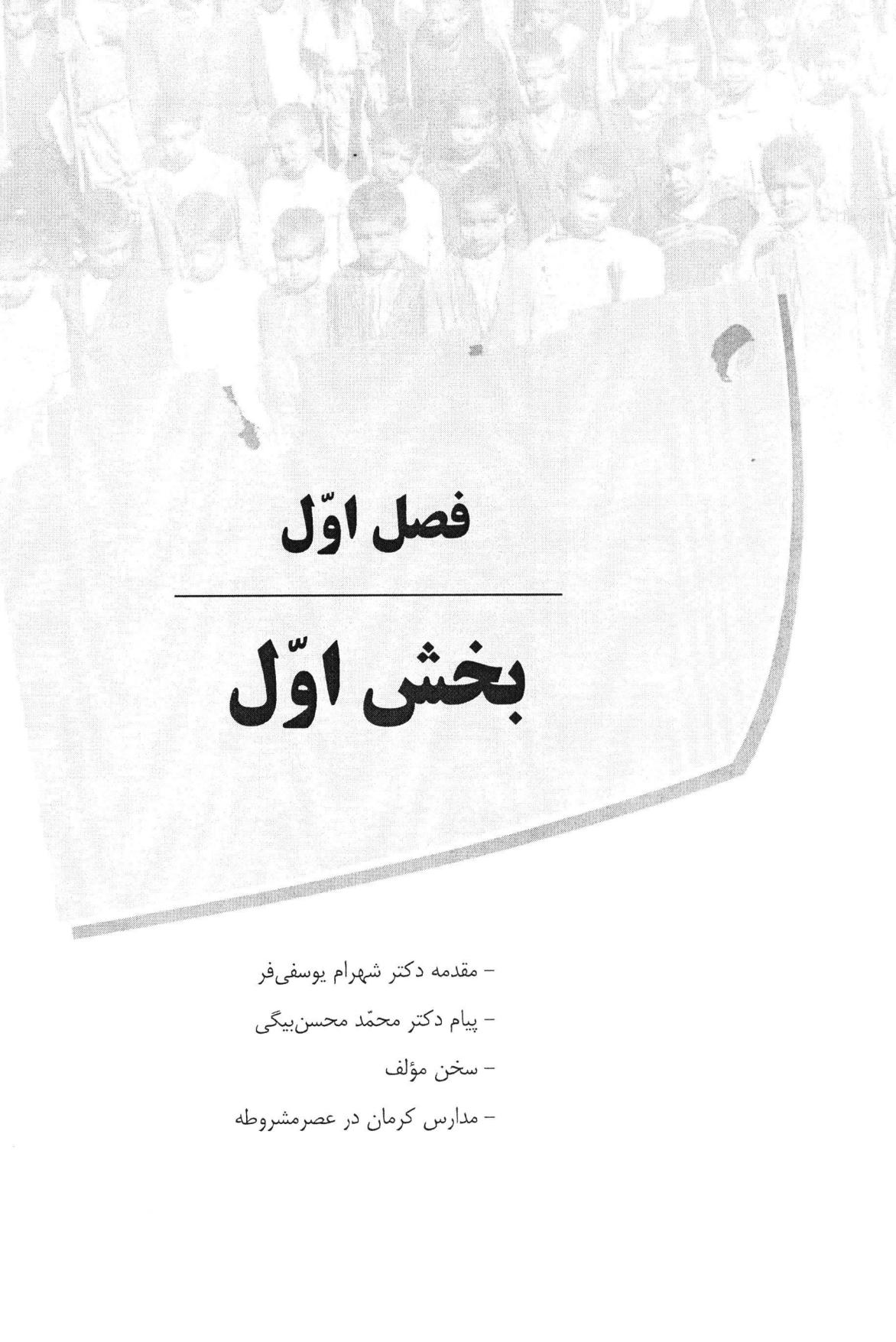
بخش هفتم / ۳۱۳

- مدیران معارف کرمان از مشروطه تا پهلوی دوم

بخش هشتم / ۳۳۷

- تصاویر و ضمائیم
- منابع و مأخذ

فصل اول

بخش اول

- مقدمه دکتر شهرام یوسفی فر

- پیام دکتر محمد محسن بیگی

- سخن مؤلف

- مدارس کرمان در عصر مشروطه

در حکایت فرهنگ

تار و پود انسان از دانش و منظومه‌های از تجربیات زیست شده شکل گرفته است. بخش غالب دانش و تجربیات انسان‌ها در گذشته شکل گرفته و به ما رسیده است و موثرترین آدمیان تنها این امکان را پیدا می‌کنند که اندک تجربیات نوینی را برای جامعه انسانی رقم زده و برای نسل‌های بعد از خود باقی بگذارند. از این‌رو تعبیر انسان چون

«موجودی تاریخی» معنای خودش را پیدا می‌کند که با هر یک از ما گذشته‌ای همراه است که بدون تردید این گذشته به ما آموخته شده و در واقع آن را کسب کرده ایم. در جوامع سامان یافته آگاهی عمیق‌تر به گذشته تاریخی مدرکی برای ارزیابی فرهیختگی و سنجشی برای داوری در باب «انسان»‌ها است.

از گذشته تاکنون موضوع انتقال مواريث فرهنگی و معنوی دغدغه‌ای دائمی برای بشر بوده است. در واقع بخشی از تلاش‌های آدمیان صرف این مهم شده است که موثرترین ابزارها و روش‌ها را برای استمرار جوامع خود به وجود آورد. تا از آن طریق امکان حفظ شرایط زیست متمدنانه و فرهنگی خود را فراهم آورده و از سوی دیگر راهی به سوی آینده‌ای مطلوب و آرمانی بیابد. نهادهای آموزشی و تعلیمی در همه جوامع از اصلی ترین و فخیم‌ترین نهادهایی بشمار می‌روند که به وجود آمدند تا ابزاری برای حفظ و انتقال و پرورش دستاوردها و مواريث نوع بشر باشند. در ایران نهادهای آموزشی و تعلیم سابقه ای بس طولانی دارد که با فراز و نشیب بسیار تا امروز کارکردهای مختلفی را در راستای تضمین استمرار تاریخی مردمان این سرزمین در برداشته است. آن که هر یک از ما ساحت‌های فرهنگی و تاریخی خود را از یکی از نهادهای آموزشی و تعلیمی موجود در جامعه کسب کرده ایم، اما به طور معمول در ارزیابی عملکرد این گونه نهادها چنانچه باید و شاید عمیق و دقیق نیستیم. از این‌رو در باب سرگذشت و فراز و نشیب نهادهای فرهنگی و علمی خود کم می‌دانیم. یکی از این نهادهای بسیار مهم و ارزشمند در کشور سازمان آموزش و پرورش است که حکایتی عجیب در دوران معاصر دارد. از این‌رو است که هر گونه مطالعه و بررسی در پیشینه و گذشته امر آموزش و پرورش در جامعه ای که سابقه ای بس طولانی در این امر دارد، بایسته و حدیث ضروری روزگار ما است. در بررسی پیشینه‌های نهادها و سازمان‌های فرهنگی و علمی و تعلیمی کشور، یکی

از ارزشمند ترین روش‌ها شناسائی، جمع‌آوری و ساماندهی و آماده‌سازی اسناد و مدارک یک سازمان است. نقش اسناد و مدارک به عنوان یکی از منابع اصلی در بازسازی تجربه سازمان‌ها اهمیت بسیاری دارد. با توجه به سرعت تحولات و تغییراتی که در دوره معاصر در حوزه ساختار، عملکرد و وظایف سازمان‌های فرهنگی و آموزشی در کشور رخ میدهد و برای آن که شناخت دقیق از وضعیت کنونی و گستره توانمندی‌ها یا ضعف‌ها و آسیب‌های هر سازمان رسمی یا غیر رسمی بدست آید، باید به اسناد و مدارک مربوط به هر سازمان مراجعه گردد. از این‌رو دسترسی به اسناد و مدارک مورد نیاز اولین گام در دست یابی به فهم درست و دقیق در باب سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی و علمی کشور است.

علاقمندان به مطالعات تاریخی سازمان‌های رسمی و غیررسمی می‌دانند که بدست اوردن اسناد و مدارک لازم برای بررسی موضوع تا چه اندازه دشوار و گاه ناممکن است. نگاهی به اوراق این مجموعه حکایت از آن دارد که باید فردی آگاه به موضوع با علاقه‌ی زائد الوصف به سازمان و نهادی فرهنگی پیدا شود تا پس از سالهای متعدد از گوشه و کنار اوراق مورد نیاز را شناسایی و جمع‌آوری کند. سرکارخانم فاطمه بیکم روح الامینی که اکنون این مجموعه از اسناد و مدارک معارف کرمان را به اهل فرهنگ آن خطه و ایران تقدیم کرده است، خود از زمرة علاقمندان و کارشناسان فرهنگی است که بخوبی به ارزش و اهمیت کاری که انجام داده است واقف است.

انجمان ایرانی تاریخ که بخشی از فعالیت‌های خود را معطوف به امر تاریخ، آموزش تاریخ در مدارس اختصاص داده است. ضمن قدردانی از اهتمام این بانوی فاضل، بر این واقعیت تاکید دارد که پاسداری از مواریث فرهنگی و تمدنی و تلاش برای روزآمد سازی تجربه‌های زیست شده اجتماعی و فرهنگی و سیاسی و اقتصادی این مرز و بوم امری ضروری و ملی است که در نهایت پایداری و استمرار و بقای ما را تضمین خواهد کرد.

امید که مشابه این گونه تلاش‌ها در پیشه کاری تاریخ سازمان‌های فرهنگی و علمی در سایر نقاط کشور به انجام رسد و انجمان ایرانی تاریخ از انتشار این گونه آثار استقبال می‌کند.

شهرام یوسفی‌فر

معاون سازمان اسناد ملی ایران و رئیس انجمان ایرانی تاریخ

"تاریخ" دانشی به قدمت حیات انسانی و آینه تمام نمای دستاوردهای گذشتگان می‌باشد

"تاریخ"، تبیین رویدادهای گذشته در راستای ترسیم واقع‌بینانه سیمای مطلوب فردا در قالب استعدادهای موجود جامعه امروز است. "تاریخ" دانشی به قدمت حیات انسانی و آینه تمام نمای دستاوردهای گذشتگان می‌باشد.

تورق هوشمندانه در برگ‌های زرین آن، بستر ساز

پرهیز از تکرار راههای رفته و هدر رفت سرمایه انسانی، منابع مالی و زمان این گرانمایه‌ترین داشته انسان است. نگارش "تاریخ" حفظ موجودیت و هویت و اسناد، حیات ملی جامعه است که باید زمینه جمع‌آوری و نشر آن توسط پژوهشگران معهده و دلسوز فراهم گردد.

"عصر مشروطیت" یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین نقاط عطف تاریخ معاصر ایران، مبدأ چالش‌های فکری پایدار، تحولات اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و... در کشور شد که دستاوردهایی همچون تحصیل به عنوان حقی برای تمام اقشار، تأسیس مدارس به سبک جدید به جای مکتب خانه‌ها و مدرسه دارالفنون و ترجمه کتب از زبان‌های اروپایی به فارسی و بالعکس داشته است. اما متأسفانه عدم رویکرد فرهنگی رویدادها و عدم سرمایه‌گذاری مکفى بر روی نظام تعلیم و تربیت به عنوان عامل مؤثر اعلای فرهنگ جامعه و مهم‌ترین زیر ساخت کشور،

موجب انحراف انقلاب مشروطه شد و بیانگر آن است که تحولات خاص در صورتی ماندگار و پایدار خواهد شد که فلسفه ایجاد و استمرار آن‌ها به صورت شفاف در مدارس فرهنگ‌سازی شود تا نسل‌های بعدی در حفظ و ارتقاء آن رویداد، ثابت قدم باشند.

در آن زمان "استان کرمان" به عنوان یکی از ایالت‌های مهم کشور به همت شخصیت‌های فرهنگ دوست، مبارز و ارزشمندی همچون آقا میرزا شهاب، آقا سید جواد مدیر، استاد احمد بهمنیار، شیخ احمد مجدالاسلام کرمانی، آقا شیخ یحیی‌احمدی، سردار نصرت (حاکم کرمان) و... در امر تأسیس مدارس به سبک جدید، پیشتاز کشور بود.

اثر ماندگار "اسناد معارف کرمان از مشروطه تا پهلوی دوم" که به همت فرهنگی فرهیخته سرکار خانم فاطمه‌بیگم روح‌الامینی جمع‌آوری و بازخوانی شده است حاوی اسناد مهم در زمینه حقوق، ابلاغ، بودجه، تشویق، توبیخ، احصائیه مدارس، حضور و غیاب معلمان، اسناد، فرم لباس، کتب درسی، برنامه هفتگی، در منظر صاحب‌نظران و علاقه‌مندان مسائل تعلیم و تربیت و تاریخ و به عنوان منبعی برای پژوهشگران علاقه‌مند قرار می‌گیرد.

ضمون قدردانی از همت، جدیت و اهتمام ویژه همکار محترم سرکار خانم فاطمه‌بیگم روح‌الامینی، امیدوارم نگاه نقادانه و تجلی مهر همیاری، همدلی و مشارکت تمامی دلسوزان عرصه تعلیم و تربیت در سپهر همت، شاهد افزایش اثربخشی و کارآیی نظام آموزشی باشیم. از ذات لایزال الهی سلامتی، سعادت و توفیق روزافزون تمامی خدمتگزاران صدیق نظام مقدس تعلیم و تربیت را خواستارم.

محمد محسن بیگی

مدیرکل آموزش و پرورش استان کرمان

سخن مؤلف:

نهضت مشروطه تاثیر زیادی در جامعه ایران به خصوص امور فرهنگی داشت و این حرکت، عده‌ای از طرفداران آزادی و علوم را واداشت تا به فکر تأسیس مدارس به سبک جدید بیفتند. مکتب‌خانه‌ها جای خود را به مدارس جدید دادند. تعصبات و تردیدها تبدیل به خوش بینی و ترقی فکری و فرهنگی شد. مدارس جدیدی در کرمان توسط انگلیسی‌ها،

زرتشتیان و خیرین فرهنگ دوست کرمانی و دولت تأسیس شد.

نظر عده زیادی از مردم در مورد عدم استقبال از مدارس دخترانه و تحصیل دختران تعديل یافت. زمینه‌های روش‌نگاری و آشنایی با علوم و فنون غربی مهیا شد و به تدریج فارغ‌التحصیلان دوره‌های متوسطه برای ادامه تحصیلات عالی روانه اروپا شدند. فعال شدن وزارت معارف نسبت به قبل، باعث ایجاد مدارس جدید گردید و به دنبال آن قوانین و مقررات آموزشی در مدارس تدوین گشته و به مرحله اجرا در آمد.

۱۴

مجموعه این عوامل و زمینه‌های مناسب دیگر، گستردگی مدارس و استقبال مردم از مدارس به سبک جدید را در اکثر شهرها، و از جمله در کرمان در پی داشت. در نتیجه در این برده از زمان شاهد افزایش آمار دانش‌آموزان و تعداد مدارس هستیم. دختران امکان تحصیل پیدا کردند و حتی این فرصت را یافتند که به تدریس پردازند. خلاصه این که عصر مشروطه، آغازی مناسب در ترویج و راهاندازی آموزش و پرورش و ایجاد مدارس به سبک جدید در مناطق مختلف کشور ما بود.

در این کتاب سعی شده گزارشی مستند در مورد نحوه تأسیس، هزینه نگهداری، دخل و خرج مدارس، میزان حقوق و معلومات معلمان و مدیر و ناظم، کتب مورد تدریس، برنامه‌ی وزارت معارف و برنامه هفتگی مدارس، وضع بهداشتی و ویژگی‌ها و امکانات رفاهی دانش‌آموزان، شکل لباس معلمین و دانش‌آموزان و شرایط پذیرش معلم و دانش‌آموز و شرایطی که باید در این امر مهم رعایت می‌شد، ارائه گردد. چون تاکنون در این زمینه، پژوهشی صورت نگرفته و این موضوع از اهمیت فرهنگی خاصی برخوردار می‌باشد و آن‌طور که باید نقش معارف کرمان در کتب تاریخی

دست اول مثل تاریخ بیداری ایرانیان تألیف نظام‌الاسلام کرمانی، تاریخ مشروطه‌ی تألیف مجدد‌الاسلام کرمانی، تاریخ کرمان تألیف احمدعلی خان وزیری و تاریخ حیات یحیی دولت آبادی بیان نشده است و همچنین، در منابع تاریخی جدید هم نقش مدارس عصر مشروطه کرمان به اختصار بیان شده است. این فقدان‌ها و کمبودها و ضرورت و اهمیّت موضوع، نگارنده را مصمّم داشت تا این کتاب را تهیه و ارائه نماید.

منابع مورد استفاده:

الف- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، که مدت زیادی وقت صرف شد تا اسنادی دست نخورده از دل خاک و آفات بیرون کشیده شد و با مراجعه به مرکز اسناد ملی ایران در تهران این کار تکمیل گردید.

ب- نقی زده شد برای بیرون اوردن اطلاعات و تجربیات فراوانی که در سینه آن عده از پیشکسوتان فرهیخته کرمانی انباسته بود که روزی دانش‌آموز و یا معلم مدارس عصر مشروطه بودند. این اقدام از طریق فرهنگ شفاهی (مصاحبه و فیلم) صورت گرفت و مطالب بسیار ارزشمندی تهیه گردید. در حال حاضر، عده‌ای از آن‌ها در قید حیاتند و معذوبی نیز به رحمت ایزدی پیوسته‌اند.

ت- عکس و تصاویری که در آلبوم شخصی افراد فرهنگی کرمانی بود و اسناد شخصی و خانوادگی فرهنگیان (پدربرزگ‌ها و مادربرزگ‌ها) مورد استفاده قرار گرفت. استفاده از تعدادی کتب درسی قدیمی که در مدارس عصر مشروطه تدریس می‌شده مکمل این اطلاعات بود.

در این مجموعه پیشینه، اداره معارف و اوقاف و صنایع مستظرفة عصر مشروطه کرمان، هزینه و دخل و خرج مدرسه‌ها، حقوق معلمان و مدیران، کتب و مواد درسی مورد تدریس در مدارس، برنامه هفتگی و برنامه وزارت معارف که در مدارس اجرا می‌شد.

وضع بهداشت و امکانات آموزشی، امکانات رفاهی، شکل لباس معلمان و دانش‌آموزان و شرایط پذیرش معلم و دانش‌آموزان و نحوه تشویق، تنبیه و توبیخ آنان، شرایط قرارداد مدیران و معلمان و انتصاب و انتقال آنان ارائه می‌گردد. در ضمن شرایط و ویژگی‌های مختلف مدارس دوره مشروطه بررسی می‌گردد.

در شهر کرمان نیز گروهی از افراد معارف دوست و آزادی خواه مدارسی را تأسیس و اداره نمودند و ثمره تلاش آن‌ها تربیت و پرورش عده زیادی از رجال فرهنگی، مذهبی، سیاسی و... غیره بود که از بطن این مدارس بیرون آمدند و شاهد خدمات ارزنده آن‌ها به جامعه هستیم.

هدف از انجام این پژوهش: چون سالیان متمادی وقت صرف کردم و موفق شدم بیش از چهارده هزار سند و تصویر مربوط به معارف ایران و کرمان جمع‌آوری کنم تا خدمتی فرهنگی و تاریخی برای پژوهشگران به ویژه معلمان تاریخ نسل جوان باشد که با استفاده از هر برگ سند، کتابی ارزشمند تولید کنند که چراغ راه نسل‌های آینده باشد. برای رسیدن به این هدفم تصمیم گرفتم تعدادی از این سندهای دست اول و ارزشمند مربوط به عصر مشروطه تا پهلوی دوم را بازخوانی کنم و بر اساس موضوعات مختلف دسته‌بندی کرده و در اختیار دانش‌پژوهان قرار دهم و قابل ذکر است که این اسناد نه تنها مربوط به معارف کرمان می‌باشد بلکه اطلاعات زیادی در مورد معارف ایران در بر دارد و چون معارف کرمان هم یکی از ایالت‌های مهم زیر مجموعه وزارت معارف و صنایع مستظرفه بوده است و بیشتر اسناد که متحددالمال (بخشنامه) وزارتی است و می‌تواند اطلاعات زیادی در زمینه حقوق، بودجه، استخدام، ابلاغ، تشویق، توبیخ و غیبت و... در اختیار همکاران پژوهشگر قرار دهد.

در ضمن اسناد جمع‌آوری شده نامبرده به دلیل عدم وجود فضای مناسب در آرشیو اسناد آموزش و پرورش استان کرمان (آگیرا) و به منظور ضد عفوی و حفظ و نگهداری، به آرشیو اسناد ملی ایران به رسم امانت سپرده شد تا زمان تجهیز مرکز اسناد کرمان از نظر موقعیت و فضای مناسب نگهداری اسناد، به این مکان منتقل گردد.

با سپاس فراوان از کلیه فرهیخته‌گان و پیشکسوتان معارف ایران و کرمان که بنده حقیر را مورد لطف قرار داده و از هیچ کوشش و همکاری دریغ ننمودند و با پوزش از اینکه ذکر نام آن‌ها در اینجا میسر نمی‌باشد.

با سپاس از کلیه سازمان‌ها، کتابخانه‌ها و مراکزی که در انجام این پژوهش مرا یاری نمودند.

سپاس ویژه دارم از جناب دکتر محمد محسن بیگی مدیر کل آموزش و پرورش استان کرمان و معاونین مکرّمشان به خصوص جناب دکتر حمید رضا دعاگویی معاون پژوهش، برنامه ریزی و نیروی انسانی و جناب دکتر شهرام یوسفی فر معاون اسناد ملی ایران و رئیس انجمن ایرانی تاریخ که با همکاری و همیاری همه جانبه در چاپ این اثر پژوهشی تلاش کردند.

از همکاران بزرگوارم جناب مجید صدرائی که کار طراحی و صفحه آرایی کتاب را عهده دار شدند و جناب مجتبی علیزاده که در حروفچینی و آماده سازی اسناد مرا یاری رساندند صمیمانه سپاسگزارم.

فاتمه بیگم روح‌الامینی

تابستان ۱۳۹۶ هـ ش